

TECHNICKÁ ZPRÁVA

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE

název: Nová synagoga v Brně

místo: Brno, roh ul. Spálená a Přízova

investor: ŽOB

generální dodavatel: - - -

návrh: Bc. David Korsá

zpracoval: Bc. David Korsá

atelier: diplomová práce

zastavěná plocha: 5 567 m²

podlahová plocha: 17 452 m²

zpevněná plocha: 4 972 m²

plocha pozemku: 10 828m²

fáze PD: Studie

1_01_ VYMEZENÍ A ÚČEL STAVBY

Předmětem řešení je návrh nové synagogy v Brně a komunitní centrum Židovské Obce Brno (dále jen ŽOB). Tento stavební program se stává z: budova synagogy, muzea, administrativy ŽOB, kosher restaurace, bydlení.

V rámci širších vztahů je v návaznosti na charakter okolní zástavby rámcově navrženo hmotové dořešení celého uličního bloku. Jsou zde navrhovány polyfunkční domy – obchody a administrativa. Prostor pod těmito budovami je věnován parkování – podzemní veřejné hromadné garáži.

Studie se zabývá vytvořením konceptu uzavřeného, ale zároveň společensky životaschopného centra židovské kultury nejen v Brně a okolí. Centrum, které by mělo sloužit primárně židovské komunitě a správě židovské obce, ale také široké veřejnosti v oblastech vzdělávání apod. Účelem takové stavby je, jednoduše řečeno, oživení židovské obce, židovské komunity v Brně a přilehlých obcí s možným přesahem za hranice republiky. Stávající početnost židovské komunity v Brně je velmi nízká. Nabídnutím nového prostoru, kde je možné rozvíjet v sobě příslušnost, si návrh slibuje oživení a nárůst obce.

1_02_URBANISTICKÉ ŘEŠENÍ STAVBY

Židovská komunita je výrazně uzavřená a opatrná. Jednoznačně se vymezuje vůči okolí, uzavírá se do čistě židovských okruhů, například ghetto vs. město. Stejným způsobem jsou navržené budovy semknuty a obehnány zdí proti „dotírajícím“ okolním domům. Stavebně i architektonicky se areál jasně odděluje, uzavírá vůči okolí.

Veřejnost však tímto nemá být odrazena. Vstupní brána naopak jasně poukazuje na nové možnosti pohybu a kulturního života v lokalitě. Nově vzniklá „ulice“ nabízí příjemnější alternativu současnému pěšímu provozu v místě. Osa směřující od nástupní miniparkové plochy na rohu ulic Dornych a Mlýnská přes komunitní centrum mezi obchodní domy a dále směrem k OC Vaňkovka. Na této ose je situováno také podzemní parkování.

Uzavřenost narušuje postavení synagogy. Je vytočená pod stejným úhlem jako kdysi Velká synagoga a nastavuje průhledu roh se sebevědomým soklem a dynamickou křivkou střechy. Tento postoj budovy v polouzavřeném prostranství, které svírá spolu s budovou administrativy, má připomínat současné tendence podobných projektů v Evropě. Být okolnímu světu v nějaké omezené míře přístupný, nebát se ho.

Na koncept návrhu měla zásadní vliv okolní zástavba. Způsob řešení byl přizpůsobován v ploše i ve hmotě a výšce. Bylo potřeba řešit průhledy / pohledy. V podstatě lze říci, že cílem bylo alespoň částečně zakrýt neutěšené dvory stávajících obytných domů.

STAVENIŠTĚ

Původně na místě stála Velká synagoga. Ta byla v roce 1939 vypálena a zbořena. Později zde stál hotel Metropol. V současné chvíli je staveniště volné až na malé objekty související s technickou infrastrukturou.

Určujícím prvkem je trasa kolektoru, resp. kolektorů. V těžišti stavební plochy se potkávají kolektory prvního a druhého řádu, což se na terénu projevuje vyústěním montážní šachty staršího kolektoru (vedeného v hloubce cca 30m) a větracího zařízení. Montážní šachta je zakryta masivními plechy, není využívána a ani se s jejím využíváním do budoucna nepočítá – je možné šachtu zaslepit a stavebně zamezit vnikání vlhkosti. Vstup do kolektoru je řešen stavebně – napojením do nového objektu. Vyústění vzduchotechniky nového kolektoru, který je veden v úrovni cca 6m pod terénem, je řešeno vytžením šachtice podél stěny nové budovy. Šachtice je přístupná oprávněným technikům.

Všechny inženýrské sítě jsou vedené buď přímo v kolektoru nebo podél něj. Ostatní plocha pozemku tak zůstává „čistá“.

1_03_ARCHITEKTONICKÉ ŘEŠENÍ

Prvním klíčovým motivem je uzavřenost židovské komunity. Vzniká koncept uzavřenosti, semknutosti budov hmotově/objemově laděných na provozní požadavky Obce. Druhým klíčovým motivem je symbolika židovské kultury. V návrhu ovlivňuje zcela fatálně; materiálem a tvarem – laicky řečeno stavby Centra mají působit tak nějak židovsky, staře. Kombinace pískovce a travertinu je řešena ve smyslu jakýchsi vrstev. Na povrchu je krásný a ušlechtilý travertyn, na podlahách někde i lesklý, a jakoby pod ním, ve spodní vrstvě je hrubý pískovec. Navíc je v pískovci vyvedena vždy přízemní stěna jakoby zde stála dřívě, jakoby byla stará. Je ale důležité říci, že jde pouze o symbolický výraz. Navrhované stavby si nechtějí hrát na staré. Jednoznačným vodítkem pro laickou veřejnost jsou současné prvky, například bezrámové zasklení, hliníkové rámy oken, jednoduché světlé interiéry apod. Sloupová arkáda s půlkruhovými žb klenbami je jednoduchý výrazový prvek, který vedle příjemného prostoru posiluje dojem tradice.

Velmi výrazným symbolickým prvkem je vstupní brána. Jde v podstatě o piktogram v životní velikosti – na veliké plné ploše není nic, jen dvojitý oblouk, který nápadně připomíná kamenné desky Desatera. Návštěvník by měl být touto branou jasně informován, že zde je (důležitý) vstup a že jde o něco se silnou mnohaletou tradicí.

Shrneme-li: jde o architekturu, která používá tradiční materiál a historizující tvar v současném provedení a v kombinaci se současnými technologiemi pro vytvoření „dokonalé iluze“ (v pozitivním smyslu).

Budova synagogy má svou vlastní symboliku, která ale tvaroslovím navazuje na ostatní stavby komunitního centra. Zásadním prvkem je tvar střechy a nosný systém prostorových pilířů v kombinaci s celkovým řešením fasády. Interiér jakoby v konstrukci vyrůstal z celé stavby. Nosné oblouky opisují zjednodušeně tvar hmoty Velké synagogy – vzniká jakýsi monument, pomník vypálenému svatostánku. (To je mimojíné také v plánu města Brna.) Světlou barvou je v kontrastu k fasádě podtržena vznešenost přežívající myšlenky. Masivní lapidární obálka na půdorysu obdélna vyrůstá ze stopy Velké synagogy. Masivní dojem, důstojnost má podtrhnout klasické téma převýšeného soklu a profilování sedmi nikami v pseudorizalitu bočních fasád.

Nejdůležitějším místem synagogy je aron kodeš, kde jsou uloženy Tóry. Nad aronem musí být symbolické věčné světlo. Ve svém návrhu ho řeším jako „božský“ vodopád, který „pramení“ v rovině střechy a padá svisle nad aronem. Je tvořen 256ti ocelovými lankami s různě velikými ale velice drobnými kamínky. Uprostřed je zavěšený zdroj světla, který umocňuje efekt.

Hlavní vstup je korunován třpitíci se mosaznými dvěřmi zasazenými v pásu bohatě zdobeném štukem. Pás je vtlačen v celé výšce o 2 metry dovnitř. Znovu se opakuje, a ještě výrazněji, vytvoření dojmu masivní hmoty budovy.

Tvarosloví (i když relativně zřídka užitě), štuky a jemný dekor mají odkazovat na vliv architektury blízkého východu, Izraele, Jerusalema.

Dispozičně i konstrukčně jde o centrálu – synagoga byla původně místem setkávání.

1_04_FUNKČNÍ A DISPOZIČNÍ ŘEŠENÍ

Již zmíněný stavební program (synagoga, muzeum, administrativa, restaurace, bydlení) je možné dále specifikovat.

Synagoga: těžiště centrální stavby spočívá ve svatostánku – Aron kodesh. Naproti Aronu je leží bima. V půlkruhu kolem jsou umístěny lavice. Celá svatyně je o 4 stupně snížena. Vzniká lehký divadlový efekt. Kapacita sezení v přízemí je asi 211 míst. Prostor je vyhrazen pro muže. Ti mají v přízemí při vstupu šatnu a toalety. Na galerii vede dvouramenné schodiště, vybavené rampou, pro přepravu osob na vozíčku. Ženská galerie má zhruba poloviční kapacitu míst k sezení. Šatnu mají ženy na druhé straně vstupního foyer. Toalety jsou v patře.

Muzeum se v zásadě provozně dělí na expoziční, přednáškovou/výukovou, rozptylovou a provozní část. Expozice pak probíhá ve dvou podlažích – v přízemí by byly expozice dočasného charakteru, nebo různé kulturní akce, větší přednášky a pod. Takové akce mohou využívat propojení do „nové ulice“ prosklenou otevřenou fasádou. V patře je navrhována expozice stálá – právě expozice tématu židovské kultury. Stavba nové synagogy se stává částí výstavy v jediném průhledu ve 2np muzea.

Budova administrativy se skládá zase z několika samostatných cprovozů. V přízemí směrem do „nové ulice“ jsou to obchod s kosher potravinami a obchod krejčího. Dále je zde možnost výuky či menších přednášek ve víceúčelové místnosti. V patře této části se nachází nedělní škola pro židovské děti. V pomyslné druhé části budovy je v přízemí kontrolovaný vstup, malá knihovna, rituální očištná koupel mikveh a v patře administrativa ŽOB. Ta se skládá z jednotlivých uzavřených kanceláří, které jsou v dispozici provázané podle potřeb provozu (například ředitel – sekretářka – vedení organizace Jakub s.r.o.).

V další budově je ve dvou podlažích kosher – masová restaurace. Sestává se z částí zázemí, bar, toalety (pomyslný filtr) a obytný prostor. Ve 2np je větší sál koncipovaný pro židovské svátky a početnější společnost.

Restaurace je pouze masová, protože není téměř možné udržet kosher provoz v plném rozsahu – tedy masová-mléčná.

Restaurace by byla přístupná veřejnosti, zpravoval by ji soukromý subjekt. ŽOB by pouze těžila z pronájmu prostoru a měla by sjednané cenové výhody pro evidované strávníky. (návaznost na ubytování)

Ve 3 a 4np je navrženo ubytování. Jednak bydlení stálého charakteru pro rabína, ředitele a správce, jednak ubytování nejstarších členů obce, jednak ubytování návštěv (přijíždí většinou v pátek a odjíždí až v neděli – v sobotu nesmí konat žádnou práci).

Bydlení trvaléh charakteru je orientováno na jihozápad. Aby se zabránilo nadměrnému oslunění a zároveň aby nebyl narušen výraz fasády, jsou zde stěny bytů odraženy od obvodové perforované stěny.

Zbývajíc část bloku je „dopovězena“ poze ve hmotě (není předmětem DP).

Na stejné půdorysné stopě je navrženo podzemní parkování ve třech podlažích na skeletovém modulu 8100/5900. Kapacita je cca 300 vozidel, což vychází z jednoduchého výpočtu odpovídajíc ploch navrhovaných objektů. Výhodou je výborná obslužnost MHD.

Všechny objekty jsou řešené jako bezbarierové. Jsou vybaveny výtahy, či rampami a odpovídajícím zázemím.

1_05_KONSTRUKČNÍ ŘEŠENÍ

1_05_01_BUDOVA RESTURACE

Budova je z hlediska koncepce nosné konstrukce navržena jako systém stěnový, přičemž na několika místech je nosná stěna nahrazena železobetonovým sloupem. Navržená konstrukce vychází z reakce na dispoziční uspořádání, které tvoří zóny jednotlivých provozů.

Základy jsou provedy z prostého betonu C20/25 jako pasy pod obvodovými stěnami; šířka pasů 600mm, výška 1000mm. Hydrogeologický průzkum neprokázal potřebu speciálního řešení zakládání. Úroveň hladiny spodní vody je pod základovou spárou. Radonové nebezpečí není.

Vnitřní nosné stěny jsou vyžděny z cihel Porotherm Profi 30 na tenkovrstvou maltu Porotherm. Obvodové stěny jsou vyžděny z cihel Porotherm Profi 44 na tenkovrstvou maltu Porotherm. V obou případech se jedná o přesné cihly, což urychluje výstavbu a umožňuje lepší výsledky z hlediska kvality provedé práce. Další výhodou jsou lepší tepelně-technické vlastnosti zdiva, resp. stěny. Strop nad nad 3 a 4NP je vyneseno žb průvlaky přenými do obvodového zdiva. Zde je stěna ztužena žb sloupem. Západní (vstupní) a jižní průčelí je obloženo travertinem a částečně pískovcem. Obklad je navržen jako bezkontaktní, zavěšený na hliníkových nosnících. (viz. Výkresřez fasádou). Střecha je navržena plochá. Nosná konstrukce je železobetonová deska tl. 200mm. Schodiště je dvouramenné, stupně 30x147x300mm. Nosné ocelové schodnice jsou ukryty v „hmotě“ zábradlí. Ztužení konstrukce je řešeno soustavou ocelových táhel v příčném směru pod rovinou schodišťových stupňů.

1_05_02_BUDOVA ADMINISTRATIVY

Systém nosné konstrukce je podobně jako u předchozího případu stěnový obousměrný. Založení i zastřešení je navrženo stejným způsobem jako u objektu 01. Navržené stavební materiály jsou stejné (Porotherm, travertin, pískovec, hliková okna...). V otevřeném foyer při vstupu je obvodový nosný plášť „duplikován“, jakoby odsazen a vytváří nerovnoměrně perforovaný nosný kvádr uvnitř budvy. Materiál je železobeton.

Specifické řešení vyžaduje mikveh. Do koupele se sestupuje po sedmi stupních. Největší hloubka je 1,7m. Pod ŽB vanou je zesílený základ. Voda je získávána zachatáváním dešťové vody na střeše obce. Do koupele jde až po nutném pročištění, což je bohužel v rozporu s pravidly rituální koupele, není ale jiná možnost. Využití spodní vody není možné – je příliš znečištěná. A nejbližší přírodní tok je vlivem znečištění také nepoužitelný. Filtrace je řešena v suterenu budovy obce, v těsné návaznosti na samotnou lázeň.

1_05_03_BUDOVA MUZEA

Hlavními nosnými prvky jsou železobetonové rámy, jejichž svislá část při východním průčelí se směrem od střechy dolů rozdvouje do dvou pilířů a tyto zde vytvářejí kolonádu. Spodní část těchto pilířů má žb jádro 400x400mm, zbytek průřezu je vyzděn z pískovcových kvádrů. Pilíře se směrem nahoru propijí žb klenbou.

Stropní kce nad přízemím je navržena jako zavěšená. Soustava ocelových tyčí L zavěšených na masivních trámech hlavních nosných žb rámu nese strop v celém výstavním prostoru a uvolňuje tak dispozici v přízemí od podpůrných kcí. Tato prostorová konstrukce je podélně ztužena ocelovými táhly. Železobetonové nosné rámy jsou podélně ztuženy v rovině střechy, žb klenbami, stropní deskou nad 1np a klenbami v úrovni 1np.

Klenbová střecha je navržena pro dosažení rozptýleného světla ideálního pro výstavní prostory. Klenby jsou podélně otevřené a vznikají tak pásové světlíky. Pod otvory jsou zavěšené částečné podhledy opisující adekvátní poloměr tak, aby světlo procházející světlíkem po odrazu od podhledu zavěšeného a následně podhledu klenby proniklo do budovy rozptýlené a teoreticky vhodně nasměrované.

Zbývající část budovy je řešena podobným způsobem jako předešlé dvě zmíněné.

1_05_04_BUDOVA SYNAGOGY

Z hlediska konstrukce jde o dva systémy – obvodový plášť – masivní stěnový systém, a vnitřní nosné pilíře, které nesou střechu. Veškeré kce jsou provedeny ze žb. Střecha je tvořena řadou prefabrikovaných dílců kladených na prefabrikované průvlaky uložené na monolitických pilířích. Okraj střechy je tvořen prefabrikovanými římsovými dílci z vysokopevnostního lehčeného betonu LC 50/55. Vnitřní plocha stěn je natřená bílou vodou ředitelnou barvou.

2_01_VYSVĚTLIVKY

”

ARON-HA-KODEŠ (hebrejsky **ארון הקודש**, doslovně **Svatá schrána**, svatostánek) je schrána nalézající se v synagoze u stěny orientované směrem k Izraeli, respektive k Jeruzalému. Je různě (často velmi bohatě) zdoben a ve svých útrobách ukrývá svitky Tóry. Aron ha-kodeš je název užívaný v aškenázském kulturním prostředí, v sefardských synagogách se nazývá **היכל**, **hechal** (svatyně, palác).

Původ

Aron ha-kodeš má svůj předobraz v biblické Arše úmluvy, hebrejsky nazývané **ארון הברית** (aron ha-brit) nebo též „schrána svědectví“ (**ארון העדות**, aron ha-edut) a „truhla z akáciového dřeva“ (**ארון עצי שיטים**, aron acej šitim). Tato schrána byla uložena v nejsvětější svatyni (**קדש הקדשים**) ve stanu setkávání (**אוהל מועד**, ohel mo'ed), později pak v jeruzalémském chrámu.

Aron ha-kodeš nacházíme již ve velmi starých synagogách, ačkoli se někteří archeologové domnívají, že v některých synagogách výklenek nesloužil k uložení Tóry, ale k ukázání směru modlitby (podobně jako výklenek mihráb v mešitě).

Struktura a typy

Vzhled a struktura aronu má svůj základ právě v Jeruzalémském chrámě. Aron je často umístěn na vyvýšeném místě a musí se k němu vystupovat po schodech - stejně jako do Chrámu. Po stranách stojí dva sloupky jako symbol sloupů Jachin a Bo'az vztyčených Šalamounem u vstupu do Chrámu.

Nad svatostánkem je zavěšeno Věčné světlo (**נר תמיד**, ner tamid), které připomíná Menoru, která neustále hořela v Chrámu. Pokud věčné světlo svítí, znamená to, že synagoga je v aktivním užívání a svatostánek slouží svému účelu.

Svatostánek zakrývá opona (stejně jako tomu bylo u stanu setkávání a v chrámové svatyni, kde opona oddělovala nejsvětější svatyni od svatyně, hebrejsky **היכל** hechal), která se nazývá parochet (**פרוכת**). Parochet bývá většinou bohatě zdobený, častým tematem bývá vyobrazení koruny, která symbolizuje korunu Tóry jakožto korunu nejvyššího vědění (**כתר תורה**, keter Tora). V aškenázských synagogách je parochet vně vlastní schrány, v sefardských bývá uvnitř. Kromě parochetu bývá někdy součástí opony také kaporet, menší a

mnohem kratší závěs, který je zavěšen před parochetem. Kaporet je rovněž zdoben, často výjevy symbolizujícími chrámovou bohoslužbu - menora, oltář, předkladné chleby, Áronův štít apod. Parochet se sundává během smutku na Tiš'a be-av na památku zničení Chrámu.

Uvnitř svatostánku je vlastní schrána, kde jsou uloženy svitky Tóry. Svitek může být jeden, nejčastěji jsou dva, ale může jich být i velké množství. Pokud je při bohoslužbě svatostánek otevřen, celá obec stojí.

Materiál

Platilo pravidlo, že podobně jako svatyně v Chrámu byla postavena z neosekaných kamenů, tak i aron musí být postaven pouze z přírodních materiálů, tj. dřeva nebo kamene. Zároveň se uvnitř aronu nesmělo nacházet nic, co by bylo ze železa či oceli. Toto pravidlo ovšem není vždy dodržováno.

BIMA (hebrejsky: בימה) je vyvýšené místo v synagoze, nacházející se většinou uprostřed hlavního sálu modlitebny. Bima (z řeckého βῆμα) - „pódium“, používá se pro ni též označení **almemor** (אלממור) nebo **teva** (תבה) mezi sefardskými židy.

Na bimě se nachází čtecí stůl (שולחן, šulchan), na který se pokládá a ze kterého je předčítána Sefer Tora (ספר תורה). Kromě Tóry je z bimy předčítán například svitek Ester při svátku Purim, z bimy také mívá rabín svou drašu (draša, דרשה, výklad, homilie). Bima slouží jako připomínka událostí popisovaných v knize Exodus, kdy byl Izrael shromážděn kolem hory Sinaj ve chvíli, kdy Bůh uděloval lidem Tóru. Tak jako byli Izraelité shromážděni kolem hory, tak jsou i dnes židé shromážděni kolem bimy, ze které je Tóra předčítána.

Některé části liturgie vede z bimy chazan (חזן, hebrejsky חזן, někdy nazývaný též kantor), ale nemusí nutně vést všechny. Chazan většinou vede bohoslužby ze sníženého místa u aron ha-kodeš, kde je také pro něj zbudován čtecí pultík (עמוד, amud).

V reformních synagogách bima uprostřed synagogy chybí a je spojena s vyvýšeným místem u aron ha-Kodeš, tj. východní stěny synagogy.

MIKVEH (hebrejsky מִקְוֶה, doslova „sebrání“ nebo „shromáždění (vody)“), je židovská rituální lázeň. Je tvořena nádrží s přírodní vodou a slouží k rituálnímu očištění osob nebo předmětů. Mikve by měla pojmut nejmeně 762 litrů vody a měla by být dost hluboká, aby umožnila dospělému úplné ponoření. Ve starověkém Izraeli používali mikve kněží k rituální očiště před službou v Jeruzalémském chrámu. V současné době mikve slouží pro očištění ženy po menstruaci, po porodu či jiném krvavém výtoku. Ponoření do mikve je také nezbytnou součástí konverze k judaismu (musí je podstoupit konvertující muži i ženy).

Ponořením v mikvi se dále rituálně očišťují některé druhy nádobí vyrobené nežidy před použitím v židovské kuchyni. Muži chodí do mikve zpravidla pouze před vysokými svátky (Roš ha-šana a Jom kipur) a poutními svátky za účelem duchovní přípravy a očisty. Rozšířený je také zvyk chodit do mikve před začátkem šabatu. Chasidský zvyk je chodit se ponořit každé ráno před ranní modlitbou.

K ženské sekci moderní mikve je často připojen kosmetický salón nebo kadeřnictví.

V minulosti byly mikve umísťovány do sklepů domů sousedících s modlitebnami. Tyto kamenné nádrže byly napájeny podzemními prameny, protože musely mít přirozený přítok a odtok vody. O zákonech rozhodujících o tom, jak se budují rituální lázně a jakého typu vody je možno použít, pojednává traktát Mikva'ot v Mišně.

V Izraeli bylo nalezeno několik mikvů, které odpovídají stejným halachickým předpisům jako současné rituální lázně.

Mikve v Česku

V Česku se dochovalo několik starých židovských lázní, jsou ale využívány převážně jako turistické atrakce.

Historická mikve u Pinkasovy synagogy v Praze, která je stále využívána, v třebíčské židovské čtvrti se dvě rituální lázně nacházejí v ulici Blahoslavova (v domech č. 10 a č. 23, přístupné veřejnosti po předchozí domluvě), v kolínské židovské čtvrti se dochovaly tři mikve v přízemí rabínského domu čp. 124 v sousedství synagogy, z nichž prostřední je přímo napájena přírodním zdrojem podzemní vody, tyto mikve zatím nejsou přístupné pro veřejnost, v Boskovicích na Blanensku náhodně objevená lázeň zasypaná uhlím, po částečné rekonstrukci přístupná turistům, v Mikulově na Břeclavsku náhodně objevená zasypaná mikve při stavbě činžovního domu, ve Všerubech na Domažlicku ve sklepení domu, ve Kdyni na Domažlicku ve výjimečně zachovalé synagóze, dům New York v Lázních Kynžvart (kulturní památka v rekonstrukci) mikve přístupná veřejnosti od roku 2008, ve Znojmě přístupná mikve nevyužívaná od roku 1454 a v Dobrušce na Rychnovsku mikve přístupná v rámci prohlídky muzea.

V Česku slouží Židům k očištné lázni dvě mikve. Jedna je historická mikve v Praze (nachází se v sousedství Pinkasovy synagogy) a druhá od října 2006 v Brně, která vznikla ve sklepních prostorách domu na třídě Kapitána Jaroše patřícího židovské obci; musela být vybudována nově, neboť žádná historická lázeň se v Brně nedochovala.

ZDROJ:WIKIPEDIE.ORG

“

autor:

Bc. David Korsá

Diplomová práce, květen 2014